Utilitat de la traducció llatina de Vicent Mariner per a la interpretació textual d'Ausiàs March

ABREVIATURES

COMMENT. = Amédée Pagès, COMMENTAIRE DES POESIES D'AUZIAS MARCH. Bibliothèque de l'Ecole des Hautes Etudes, fasc. 247. París, 1925.

DCVB = DICCIONARI CATALA-VALENCIA-BALEAR d'A. M. Alcover i F. de B. Moll, Palma de Mallorca, 1930 i ss.

OBRES = LES OBRES D'AUZIAS MARCH. Edició crítica per Amadeu Pagès. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1912-14.

POESIES = Ausiàs March, POESIES. A cura de Pere Bohigas. Els Nostres Clàssics, Barcelona, 1952-1959.

Manuscrits i edicions antigues d'Ausiàs March: citem segons les sigles adoptades per A. Pagès i P. Bohigas (mss. *ABCDEFG*^{1}*G*^{2} *HIKLMN*, edicions *abcde*).

Per raons pràctiques, quan citem els poemes d'Ausiàs March seguint la numeració de les edicions de Pagès i de Bohigas, renunciem a les xifres romanes. En les nostres citacions la primera xifra aràbiga, en cursiva, indica el número del poema; la segona, el vers d'aquest poema. Separem ambdues xifres per la coma. La ratlla obliqua entre dues xifres indica versos seguits; per exemple:

46, 9/10 = Bullirà·l mar com la caçola·n forn,
mudant color e l'estat natural

INTRODUCCIO

L'any 1633 es publica a Tournon l'obra poètica i oratòria de l'humanista valencià Vicent Mariner:

«VINCENTII / MARINERII / VALENTINI / OPERA OMNIA. / POETICA ET ORATORIA / in IX libros diuisa: / Quorum indicem indicat sequens / pagina.» Després d'aquest títol del frontispici, sota l'escut de l'impressor llegim: «TVRNONI, / Apud LVDOVICVM PILLHET. / M. DC. XXXIII.»

Renunciem a comentar ací el pròleg i la curiosa biografia d'Ausiàs March que Mariner anteposa (p. 497-520) a la traducció pròpiament dita, perquè no ens donen informació d'interès per a la interpretació textual.

La traducció llatina de les obras d'Ausiàs March es troba a les pp. 541-855 de les OPERA OMNIA. Mariner ha dividit la seva traducció en sis llibres d'elegies. L'ordenació dels poemes (seguim la numeració de Pagès) és:

Llibre I: *39, 4, 66, 101, 3, 21, 69, 67, 10, 68, 23, 37, 109, 33, 5, 34, 73, 15, 44, 86, 50, 18.*

Llibre II: *51, 24, 89, 13, 2, 19, 7, 54, 80, 1, 81, 82, 62, 11, 14, 40, 32, 17, 31, 20, 26, 36, 55, 41, 100, 58, 27.*

Llibre III: *45, 22, 46, 9, 85, 38, 114, 28, 90, 63, 91, 77, 6, 110, 49, 84, 76, 83, 78, 71, 78* (segona versió), *42, 8, 47, 48, 25, 15* (segona versió), *64, 75.*

Llibre IV: *53, 43, 16, 56, 56* (segona versió), *118, 79, 57, 102, 27* (segona versió), *65, 120, 72, 70, 52, 117, 88, 61, 115, 60, 74, 29, 30, 98, 35, 59.*

Llibre V: *99, 111, 116, 119, 121, 122b, 87, 123, 81* (segona versió), *83* (segona versió), *82* (segona versió), *92, 93, 94, 95, 97.*

Llibre VI: *96, 103, 104, 106, 113, 107, 112, 108, 105.*

A continuació del Llibre VI: *125, 126.*

Es tracta, doncs, del recull més complet entre les traduccions d'Ausiàs March. Mariner ha traduït 124 obres del nostre poeta, 7 de les quals ens són donades en doble versió. Solament manquen els poemes *12, 124, 127 i 128.*

A) L'ORIGINAL BASIC

Pagès fa notar que Mariner ha traduït la totalitat de l'obra editada per Resa (OBRES, I, p. 95). Vol dir això que Mariner utilitzà l'edició de 1555 com a original bàsic? No. Quin original emprà el traductor llatí?

Mariner encapçala els seus sis llibres d'elegies amb un pompós títol: «OPERA FACUNDISSIMI / et elegantissimi Poetae Valentini et / strenui Equitis Ausiae Marchi, ex / vernacula lingua prisca Valentina / in Latinam versa, / Vincentio Marinerio Valenti / no Interprete.» No es pot negar la semblança d'aquest títol amb el de l'edició *c* (Carles Amorós, Barcelona 1545): «LES OBRES / DEL VALEROS Y EXTRE / NV CAVALLER. VIGIL / Y ELEGANTISSIM PO/eta Ausias March» etc. (citat per OBRES, I, p. 65). Aquests epítets no es troben a cap altre manuscrit ni edició, fora del ms. *C* (El Escorial. iij.L.26), el títol del qual és gairebé idèntic al de l'edició de 1545. (Cf. OBRES, I, p. 18.) Aquest indici és de gran valor per a precisar la font de la traducció de Mariner. Sabem que l'erudit valencià fou bibliotecari de l'Escorial (cf. OBRES, I, p. 93), i que el manuscrit *C* passà probablement en 1566 a aquesta biblioteca (cf. OBRES, I, p. 20). Pagès ha vist aquest manuscrit, que considera copiat de l'edició de 1545: «El titol y *l'explicit* bastarien per sí sols a demostrar que l'amanuens va contentar-se amb copiar l'edició de 1545. Més l'examen de l'ordre de les poesies y estrofes, així com del mateix text, ens en ofereix altres proves absolutament irrebatibles» (OBRES, I, p. 18). Veurem després aquestes proves. De moment ens convé d'esbrinar si hi ha paral·lelismes entre la traducció llatina i l'edició *c*. Malauradament no podem adduir directament el ms. *C*, perquè les variants d'aquest no figuren en l'edició d'OBRES ni en la de POESIES; Pagès justifica: «resulta, de la descripció que havem donat dels manuscrits *C* y *I*, que són copiats, l'un de *c*, l'altre de *A*. En prescindirem doncs» (OBRES, I, p. 118).

1. Paral·lelismes amb l'edició *c*:

Al poema *68* Mariner omet la segona estrofa, que manca a *BDEFG*^{1}*HKNbc* i solament es troba a *de*.

Al poema *117* tampoc no tradueix la tornada que afegeixen *de* i que és omesa a *BDEbc*.

Com *bc*, omet la segona estrofa i la cinquena del poema *119*, que trobem a *BDEde*.

Al poema *102*, vv. 9/16, Màriner segueix el text de *BDbc*, que discrepa de *EFG*^{1}*HKNade*.

Mariner repeteix la inadvertència de *DGbcde*, que donen dues vegades els vv. 25/44 del poema *27*, la primera en el seu veritable context i la segona com a obra independent.

Com *BDKbcde*, escriu sense interrupció el poema *30* a continuació del *29*.

Al poema *51*, segueix la lliçó correcta del v. 28 («Eneas») segons *ABEG*^{1}*HKNcde*, i no pas la lliçó errada («en cas») de *DFb*. Al mateix poema, tradueix la lliçó correcta del v. 32 segons *c* («bons») i no la variant de *Db* («béns»).

Omet el poema *124*, que es troba només a *BDE*.

Aquestes coincidències i molts paral·lelismes amb les variants *c*, es complementen amb les proves adduïdes per Pagès en favor de la suposició que *C* és una còpia de *c* (OBRES, I, p. 18):

Les estrofes 18 i 19 (v. 171-190) del poema *112*, omeses a l'edició, manquen igualment en el manuscrit. Mariner també les omet.

Al poema *33*, v. 33, *Cc* s'aparten de la lliçó más comú (text de POESIES):

Mon penssament mostra que m'entristeix

i llegeixen «Nou pensament...» Mariner tradueix segons aquesta variant:

Mentis namque novum pondus me cladibus angit... (p. 560)

En el v. 35 del poema *23*, la lliçó más comú (text de POESIES):

suptilitats, que·l entendre·us nodreix

esdevé, en la variant *Cc*:

subtilitats que l'entendrens nodeix (sic)

Mariner (p. 555) tradueix:

Quae quis nosse nequit, semper subtilia fundit

Pagès no addueix variants de sentit que demostrin discrepàncies entre *C* i *c*. L'única que ens dóna, *desig* en lloc de *dolor*[1] (OBRES, I, p. 19), suggereix que Mariner hauria traduït ací de l'edició i no pas del manuscrit.

2. El manuscrit *C*

Però encara que Mariner hagués conegut l'edició *c* i l'hagués utilitzada esporàdicament, hi ha molts indicis de l'ús del manuscrit. Els tenim, sobretot, en aquells casos on la incorrecta traducció llatina no és justificada per l'edició, sinó per una errada lectura de mots que al ms. *C* sens dubte estaven units o separats malament, i en aquells altres casos on el manuscrit ha d'haver discrepat de l'edició *c*.

Exemples de traduccions errades per mala separació de mots:

— *desalt* (*2*, 15). El traductor, que en molts passatges ens demostra no conèixer el sentit del substantiu «alt» ni dels seus derivats, llegeix «de salt» i tradueix: «saltu».
— *homenívol* (*45*, 55). Mariner ha separat «home ni vol», segons la traducció «nec vult quis».

1 a *5*, 42.

— *Qual tan cortès qui...?* (*115*, 31). El traductor ha llegit «cor t'és», com ens indica la traducció: «Quod tibi cor perstat... quod...?»
— *Té·m lo cor pres* (*115*, 93). El traductor llegeix «tem»: «cor timet occlusum».
— *e l'és forçat aquells haver jaquits* (*111*, 7). Mariner ha entès «e l'esforçat». D'altra banda desconeix el sentit de «jaquir», que tradueix sempre per «jacēre». Per això la traducció aberrant del vers: «Et qui plus valuit, spectans hos forte jacere».
— *quant morta l'imagin* (*93*, 90). El traductor ha entès «quant mortal imagin»: «ut me mortalem cogito corde meo».
— *sia tornat mon ésser a no res* (*96*, 22). Mariner llegeix «si ha tornat...»: «Si in nihil at rediit quod penitus fueram».
— *de ben fer no s'alta* (*104*, 165). Llegeix «no salta» i tradueix: «nunquam bona facta relinquat».
— *puix lo ver li s'amaga* (*113*, 126). Mariner ha llegit «lis (?) amaga»: «lis quia vera latet».
— *tu est a l'hom...* (*112*, 50). El traductor ha entès «tu es tal ham»: «Esque hamus».
— *e dura tant la fam com l'oradura* (*108*, 48). La lliçó «ora dura», en dos mots, porta a la traducció: «Atque fames durat, durat ut hora simul».

Creiem que aquestes errades de traducció són ja una prova convincent que l'original català era un manuscrit, el manuscrit *C*. Però hi ha encara altres indrets de l'obra de Mariner que ens fan conjecturar que el ms. *C* no segueix sempre fidelment l'edició *c*.

— *lou* (de 'lloar', *39*, 34). Mariner tradueix «nocet». El ms. ha de dir, doncs, **nou*, variant no documentada a la tradició.
— *lo setge* (*13*, 20). La traducció «hepar» postula una lliçó **fetge* del ms. *C*, si Mariner no ha llegit malament.

— *se menbra* (*19*, 43). Segons la traducció «seminat», el ms. podria dir **sembra*.
— *guay d'aquells* (*54*, 44). Traducció «illorum et lucrum». Lliçó **guany* a l'original?
— *en durment* (*1*, 18). La traducció «tormentis» demana una lliçó **turment*.
— *he plagut ma natura* (*88*, 37). Mariner ha llegit «plangut»: «flevi naturae pondera nostrae.»
— *la que·m alte* (*116* 95, variant *c*): «quae me necat aspera semper». Mariner ha llegit, doncs, «la que·m mate». (Però aquesta lliçó no ha pas d'ésser per força al ms. *C*, perquè ja hem dit que el traductor no coneix el verb «altar».)
— Traducció totalment aberrant de *112*, 367/368:

> e qui del món, per Déu, no se'n fastija,
> per chrestià molt devot no·s amostre.

(Lliçó de POESIES, sense variants de sentit). Mariner tradueix:

> Qui mundum ut perdit, sentit fastidia nulla,
> Hic totum fidei monstrat habere decus.

Aquesta versió demana, doncs, un original:

> e qui lo món perdent no sent fastig
> per chrestià molt devot nos amostra.

(La inferència, però, no és conciliable amb el context. La lliçó correcta és sens dubte la de POESIES.)

— El difícil passatge de *14*, 23/24 diu en la lliçó de POESIES (sense variants de sentit):

> dels béns d'Amor conservador se'n ret:
> ffóra content yo qui só desijant!

La traducció de Mariner (p. 594) no correspon a aquest text:

> Conservator opum Veneris sine jure vocabor,
> Delitiis expers omnia qui cupio.

Els mots «sine jure», si no són una conjetura del traductor per no haver entès el vers, fan pensar en una variant «sens dret». Val a dir que aquesta variant és força més planera que les que tenim documentades:

> Dels béns d'Amor conservador sens dret
> ffóra content yo qui só desijant!

— A *85*, 27/28 trobem altra vegada dificultats per a interpretar les lliçons documentades. POESIES, vol. III, p. 132, proposava:

> Ja sent dolor e com mon sentiment
> no és forçat de mon voler seguir;

Bohigas, però, no gaire convençut d'aquesta lliçó, ens proposa després (POESIES, vol. V, p. 233) la puntuació següent:

> Ja sent dolor. E com mon sentiment
> no és forçat de mon voler seguir?

Cap d'ambdues puntuaciones no ens sembla ben satisfactòria. Mariner ha traduït (p. 630):

> Iam doleo quare nostri sub pectore sensus,
> Vel non coguntur nunc mea jura sequi.

La solució «quare» ens convenç. Hi havia també una construcció causal al ms. *C?*

3. Altres originals

Per tots els passatges esmentats hem de suposar que el ms. *C* fou l'original bàsic en la traducció de Mariner. Però el traductor emprà també l'edició de Resa (*d*), com ens demostren les al·lusions del pròleg i el fet que la traducció llatina reculli també dos poemes, el *125* i *126*, que no són a *c* ni a *C*, i es troben solament a *DEde(125)* o a *de* (*126*).

El poema *125* és traduït de la variant *de:* la curiosa transfiguració del nom de *Tecla de Borja* («Interrogat Avsias Marchus Dominam Anacletam de Borgia»). s'explica només per la variant *de:* «Demanda feta per Mossen Ausias March a la senyora Na Cleta de Borja...» *DE* donen «a Na Tecla».

Encara hi ha algun altre poema que demostra l'ús de l'edició *d* (o *e*, menys probable): El *56* és traduït dos cops, el primer segons la variant *Ede*, el segon d'acord amb *(C)c*.

També el poema *78* ens és donat en doble versió. La primera vegada apareix com a continuació del *83*, i presenta la mateixa inversió dels vv. 7 i 8 que trobem a *Dbc*. A la segona versió és considerat com a obra independent, amb l'ordre normal dels vv. 7 i 8 segons *ABEFG*^{1}*HKNde*.

Fora del ms. *C*, de l'edició *c* (emprada esporàdicament) i de l'edició *d* (seguida en tres o quatre poemes), no creiem que el traductor hagi vist altres originals. Tampoc les traduccions de Romaní i de Montemayor no han deixat vestigis a l'obra de Mariner.

B) LA TRADUCCIO

Llegim a OBRES, I, p. 95: «l'obra del traductor llatí és no solament més completa, sinó també més fidel que la dels seus predecessors. El llatí, amb el seu caracter sin-

tetic y els seus versos sense rimes, convenia més a l'interpretació de les idees d'Auzias March que les llengües modernes. Mariner n'ha tret sovint el millor partit.» Ens cal dissentir d'aquestes benèvoles afirmacions d'Amadeu Pagès.[2] La traducció de Mariner és molt infidel, i d'altra banda el metre llatí utilitzat per Mariner és un lligam molt més estret que el de l'hendecasíl·lab castellà, a desgrat de la manca de rima.

1. Infidelitats per raons mètriques

Considerem d'antuvi les dificultats que planteja la mètrica. Mariner tradueix gairebé tots els poemes en dístics elegíacs (les úniques excepcions són la poesia *18*, traduïda en hexàmetres, i la *125*, de metre lliure perquè els heptasíl·labs i octosíl·labs catalans no es deixaven estiregassar tant). Això sí, els dístics són impecables, clàssics. Mariner era un mestre de la mètrica llatina: Gregori Mayans (citat a OBRES, I, p. 93) diu que ningú no ha traduït més que Mariner (del grec al llatí!), ni potser ningú no ha fet tants versos llatins com ell.

Però el dístic elegíac imposa massa disciplina, àdhuc als mestres. Cada síl·laba ha d'ésser al seu lloc, i no cal dir la cesura. Afegim-hi encara l'afecció de Mariner per la norma postcatuliana de fer de cada dístic una unitat gramatical closa, sense transició al dístic següent, i recordem que l'estrofa d'Ausiàs March sol estructurar-se en dos períodes de quatre versos. Què en resulta? Cada dos versos el traductor ha de posar una pausa, o almenys ha d'evitar l'*encavallament*. Però Ausiàs March no hi estava pas obligat, al contrari, encavalla sovint el segon amb el ter-

2 Desvirtuades després pel mateix autor: «Mariner... traduït Auzias March tout entier en distiques élégants, mais peu fidèles». (AUZIAS MARCH ET SES PRÉDÉCESSEURS, París, 1912, p. 420.)

cer, i el sisè amb el setè vers de l'estrofa. La conseqüència és òbvia, el traductor haurà de fragmentar la construcció del català, coordinar oracions subordinades, incorporar en un pentàmetre mots de l'hexàmetre següent, inflar aquest per a compensar la buidor, falsificar:

> Veniu plorant, ab cabells escampats,
> ubers los pits per mostrar vostre cor
> com fon plagat ab la sageta d'or
> ab què Amor plaga·ls enamorats.
> (*79*, 5/8, lliçó de POESIES)

> Crinibus effusis lachrymas effundite tristes.
> Abscissis sinibus ducite corda nimis.
> Vt me etiam auratâ vicit Venus alta sagittâ,
> Qua cunctos multo vulnere vincit amor.
> (p. 687)

El segon dístic resta deslligat del primer, l'encavallament «mostrar...com» ha de deixar el lloc a una oració amb *vt* (temporal? comparativa?). «Plagat» esdevé el poeta i ja no «vostre cor».

Un cas semblant, a *120*, 37/40:

> Ara no am e sent molta dolor,
> no·n cars present, mas com no sent venir
> algun delit, e·m acost a morir.
> No·s pot saber la mia gran tristor!
> (lliçó de POESIES)

Mariner, p. 701:

> Non amo nunc, magno sed contabesco dolore,
> Solum hunc nam nullo cerno venire modo.
> Gaudia vel quaedam mortem mihi dura dederunt,
> Nemo scire potest quae mea tristitia est.

La manca de lligam entre els vv. 38 i 39 ha destruït el sentit de l'estrofa. Potser el traductor no l'havia entesa. Però tampoc no podem excloure que, tot i havent-la compresa, l'hagi sacrificat a la mètrica.

Hi ha passatges que a l'original no presenten cap dificultat, però que a la traducció són inexactes, evidentment, per motius mètrics. Així, *102*, 32 (text de POESIES):

lo mal d'amor menciona delit

A la versió de Mariner llegim (p. 691):

Delitias memorat semper amore malum

Com s'explica l'ablatiu *amore*? No hi ha altra raó que la síl·laba breu que Mariner necessita per a arrodonir el pentàmetre. «Amoris» hauria donat una síl·laba llarga per posició. Escriu, doncs, «amore». Això ens demostra el poc respecte que el contingut del poema mereix a l'erudit valencià.

No cal adduir més exemples de traducció infidel deguda a problemes de mètrica. Hom en trobarà pràcticament a cada estrofa, fins i tot prescindint de la inexorable puntuació que l'editor ha emprat (gairebé no hi ha dístic que no acabi amb punt, tant si hi escau com si no hi escau).

2. Aspecte temàtic

Deixant de banda aquest pecat original de la traducció de Mariner trobarem passatges, per breus que siguin, traduïts amb exactitud? N'hi ha, però la collita és magra. Un avantatge de la traducció de Mariner és que el traductor poques vegades es considerà obligat a esporgar o a retocar poemes per por de la censura. Mariner no veu

cap inconvenient en el passatge *89*, 54, que havia esperverat Romaní:[3]

Nam timeo te altum semper amare Deum (p. 578)

O en el *114*, 78, que també havia estat retocat per Romaní:[4]

Vtque Deam fecit me Venerem colere (p. 636)

A *122b*, 37/38, Lucrezia tampoc no és maridada amb Alfons, com s'havia esdevingut a Montemayor:[5]

Haec hominum quaerit qui sit sub pectore Phoenix,
Dat Deus hos forsan quos sibi jungat amor. (p. 753)

Inexacte, però sense embuts, és traduït *104*, 11/12:

Pontifices, Reges donec loca summa sequuntur,
Non quae est fas faciunt, quae sed in orbe placent. (p. 793)

El passatge *104*, 49/64, adreçat als reis que no castiguen els poderosos i oprimeixen en canvi els humils, és traduït complet (Romaní l'havia suprimit).

En aquest sentit almenys, el treball de Mariner ha estat molt més fidel que les traduccions castellanes.

Pel que fa a la fidelitat temàtica, i fins i tot al to general dels dístics llatins, ens cal retreure una altra desencertada opinió de Pagès (OBRES, vol. I, p. 94): «Mariner preferia

3 M. DE RIQUER, TRADUCCIONES CASTELLANAS DE AUSIAS MARCH EN LA EDAD DE ORO, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, Barcelona, 1946, p. 43.

4 *Ibid.*, p. 108.

5 F. CARRERES DE CALATAYUD, LAS OBRAS DE AUSIAS MARCH TRADUCIDAS POR JORGE DE MONTEMAYOR, C.S.I.C., Madrid, 1947, p. 283.

sobre tot en els versos d'Auzias March el record de la filosofia escolàstica que·ls omple, y es segurament per això que·ls va traduir en distics llatins.» Passem per alt el fet que mai no hi ha hagut gaire compatibilitat entre filosofia escolàstica i dístics elegíacs, i considerem si realment Mariner se sentia atret per l'aspecte filosòfic de la poesia d'Ausiàs March.

Un dels fets que criden primer l'atenció en l'obra de Mariner és la seva tendéncia a paganitzar: «Déu» no sol ésser «Deus», sinó «Iuppiter»; no hi ha «infern», sinó «Pluto», o «Orcus», «amor» és molt sovint «Venus» o «Cupido», el «saber» són les «Musae», i fins i tot els «prelats» de la jerarquia eclesiàstica esdevenen «Antistes», el primer sacerdot del temple pagà.

Tot això no ens duu pas pel millor camí vers el pensament escolàstic. De fet, el traductor és un humanista més que no pas un filòsof, i a les seves mans la poesia d'Ausiàs March recula quinze segles, esdevé poesia romana. No hi fa res que el poeta hagi d'esmentar personatges bíblics com Job, o personalitats històriques més recents, com Dant. Per un moment el traductor es permetrà l'anacronisme, però el to general del poema romandrà clàssic. Ni el Parenostre no resa hom a la traducció de Mariner!

e per son mal hom diu lo Paternostre
(*113*, 157, text de POESIES)

Obque suum damnum quidam pura astra precatur (p. 822)

El traductor és conseqüent, i sap que un metre clàssic demana un to no menys clàssic. Hi ha però poemes on el tema filosòfic és tant al primer terme, que la traducció de nocions escolàstiques resulta ineludible. En aquests casos observem que: 1.er, la mètrica té absoluta prioritat sobre l'exactitud terminològica; 2.on, Mariner ha entès sovint malament el concepte d'Ausiàs March. D'altra

manera no podem explicar aquestes versions a vegades incorrectes, a vegades ridícules, i sempre inadmissibles, de termes escolàstics:

— «és llur potença presa» (*32*, 32): «remanet subdita debilitas» (p. 597).

— «Mas los volers que d'aquests composts naxen / són més punyents que d'algun·amor simple» (*45*, 63/64): Mariner escatima la distinció entre voler del compost i amor simple: «Ex his at Veneres, quae alto nascuntur amore, / Vel magis ardescunt quam citus ardet amor.» (p. 623).

— «Mos bells volers són de present finits: / solament am de un·amor brutal / que passa·n mi en l'espiritual / forçadament, com arma y cors units.» (*102*, 41/44). L'al·lusió a la unió substancial d'ànima i cos desapareix: «Iam jam noster amor toto et (llegiu: est) finitus in orbe, / Brutali solum ducor amore nimis. / Hic animae transit sub toto corpore leges, / Invitus veluti corpus et ipsa anima.» (p. 691/692).

— Del «sabent amador» diu el poeta: «car aquest veu lo clar departiment / de son compost e sab com partit és.» Es refereix encara a la problemàtica de la unió — i desunió — d'ànima i cos, del «compost» (*102*, 227/228). Mariner no sembla haver-ho entès: «Hic quoniam spectat mutari corporis artus, / Et corpus toto corpore vel ruere!» (p. 697). El compost significa ací la mera organització somàtica.

— A *120*, 29/32 ens dóna Ausiàs una de les seves exposicions de la gnoseologia escolàstica. En parlar de l'enteniment diu:

> Incorporal és tot quant ell entén,
> fahent juhí en generalitat;
> mas devallant en particularitat,
> mescla·y un seny, e menys, no s'i entén.

D'una banda, «generalitas» i «particularitas» són mots prosaics, enemics de la mètrica. D'altra banda, Mariner no sol aturar-se a fer la distinció entre *enteniment* (que tradueix per «mens») i seny (també «mens»). El maremàgnum és inevitable:

> Non est corporeum quodcunque intelligit ipsa,
> Et pleno sensu judicat ipsa simul.
> Ast ut se in varias demittit denique partes,
> Mentem permiscet nec minus illa tenet (p. 701)

L'antecedent de «ipsa» al primer hexàmetre és «mens». La confusió ha estat augmentada pel fet que Mariner no coneix el sentit de «menys», «sense», i ha llegit «entén» en dos mots («en ten», «tenet»).

— Un altre inextricable embolic de la versió llatina. Mariner ha traduït «senys forans», «senys dins» i «recort» per «mens», i ha omès encara la traducció d'«imaginar», que sol ésser també «mens». Allà en el poeta havia dit:

> mas los meus senys forans tinch de sa part,
> per què·ls d'ins prench e dels defora l'ull.
> O, tu, recort, no·t recorts bé algú,
> e del present perda *l'imaginar*!
>
> (*120*, 83/86, text de POESIES),

Mariner tradueix (p. 703):

> Atque meam mentem propria sine sede reduco,
> Internam sumo, defero et exterius.
> O mens, forte bonum nullum jam denique defer,
> Aut jam praesentis robora mitte boni.

Els exemples de poc curosa utilització de la terminologia filosòfica es podrien multiplicar. Quan el poeta diu «arma» en el sentit actual d'«arma» (*117*, 125), Mariner tradueix per «anima»; a *60*, 27, però, quan el català «arma» significa «ànima», la traducció llatina diu «arma». A *117*,

167, la «fantasia» esdevé «mens»; a *74*, 6, la «voluntat», «sensus». A *116*, 94, «tots los meus senys forans e dins» són altra vegada «intus, et inde foras mens». «De Amor lo seu ésser» (*119*, 70) és «Veneris vita». L'afirmació del poeta: «Per nostres senys Amor d'arma comença» (*87*, 141), és capgirada en «ex anima exorditur amor, sensuque potenti». Ben poèticament, però poc escolàsticament, «l'apetit cobejós» és traduït per «incertae Veneris igne» a *123*, 12. El traductor fa desaparèixer la distinció de *92*, 13/14 entre qualitat i quantitat. Una distinció tan familiar a Ausiàs March com la de «l'útil y el delitós» (*93*, 46), esdevé «delitiae atque bonum», com si «bonum» no fós el concepte general que inclou «útil» i «delitós»; el vers «y en lo profit hom per la rahó cau» (*106*, 104) és traduït «in lucrum sed homo nil rationis habet». El «compost» torna a ésser «corpus» a *107*, 37. Mariner tradueix correctament «els senys» per «sensus» al vers *105*, 186, però al vers següent són «mos sentiments» que es troben traduïts també per «sensus». «Lo meu ésser» (*105*, 197) és «haec mea corpora»...

Aquesta enumeració, de cap manera exhaustiva, ens indica prou clar que no cal recórrer a la traducció de Mariner a l'hora d'interpretar les idees filosòfiques del nostre poeta.

Però les errades i manques de comprensió no resten pas confinades al terreny filosòfic. Dissortadament la traducció de Mariner té punts flacs arreu. Un registre complet de males versions llatines seria tan entretingut com poc útil ací. En donem, però, una petita antologia que ens ha de mostrar els greus defectes del treball de Mariner (a vegades, potser explicables per incorreccions que deu contenir el ms *C*):

— *me cuyt* (*39*, 33): «studeo». El sentit demanava «cogito».
— *romans-ne llas* (*4*, 44): «rete jacis». Mariner sembla haver llegit «romans en llaç».
— *riga* (subjuntiu de 'riure', *67*, 44): «regit».

— *ser hom ignoscents* (en el sentit de 'privat de raó') (*10*, 43): «crimine quemque carere».
— *l'ull del hom pech* (*23*, 9): «quisque oculus pecat».
— *en fer tot bé s'adorm en vós perea* (*23*, 23): «Vtque bonum efficias pigra es, sopitaque torpes».
— (Amor) *ffarà·ll que sol e mal que·l costum tench* (*109*, 24): «Et Solem cursus linquere coget amor».
— *lo sobres-alt* (*34*, 14): «damna».
— *guarda* (de «guardar» = 'esguardar', *73*, 57): «custodit».
— *menys* (= 'sense', *18*, 12): «minus».
— *dubtant* (= 'tement', *51*, 12): «in dubio».
— *ab recont de grans gestes* (*13*, 4): «vultibus astet iter».
— *esperdiment* (*19*, 17): «spiritus».
— *delits* (*54*, 5): «damna».
— *fermetat* (*1*, 43): «morbus». Aquesta errada és freqüent (cf. també *100*, 75 i *56*, 20, primera i segona versió).
— *deu* (de 'deure'): «Deum».
— *peguesa* (*62*, 44): «pigritia».
— *no sadollat* (*15*, 27): «non autem hoc doluit».
— *cura* (= 'preocupació', *15*, 40): «salutis opus».
— *e fir-me cell* ('em va ferir', *17*, 11): «firmavique illum».
— *se dóna* (*31*, 7): «testatur». Mariner ha llegit potser «s'adona».
— *cerquat* (participi de «cercar», *100*, 149): «vallatum sepibus altis» (el castellà «cercado», doncs).
— *deydor* (*58*, 14): «debitor».
— *sobresamor* (*58*, 33): «supra ipsam Venerem».
— *aquest alt* (= 'grat, enamorament', *22*, 20): «fera pugna».
— *sia nici* (*22*, 31): «occidat ipse». El traductor ha cregut veure una relació entre «nici» i «necare», probablement.
— *mal mirent* (participi de 'merir', *9*, 5): «prave observo».
— *truffant* (*9*, 14): «vincit». Mariner ha d'haver llegit «triomfant».
— *desmembràs* (imp. de subj. de «desmembrar», «oblidar», *90*, 7): «abscinderet». 'Desmembrar' significa doncs 'esquarterar', segons el traductor llatí.

— *és ops que* (*90*, 52): «est obex». Aquesta errada és molt freqüent, però no constant.
— *volen* (de 'voler', *63*, 23): «volant».
— *jaquiu* (*42*, 29): «jaces».
— *qui·s vanten* (*15*, 49): «qui te temnuntque, spuuntque».
— *cobejosa* (*75*, 46): «nocet».
— *jaqueix* (*53*, 39): «premit nimium».
— *colp* (*43*, 26): «culpa».
— *ardiment* (*43*, 32): «ira».
— *entegra* (= 'íntegra', *56*, 29): «offerat».
— *eixorca* (*117*, 108): «commoda».
— *mes* (participi de 'metre', *117*, 171): «magis».
— *altr·amor no li alta* (*88*, 30): «huic jacet alter amor».
— *membre't de la qui só* (*61*, 16): «pars sibi qui maneo».
— *licenciats* (imperat. de 'licenciar') *dolor* (*61*, 28): «dolor injustus».
— *si bon esguart no·m dóna* (*116*, 73): «si non defendor ab illa».
— *e yo no me'n desalte* (*116*, 98): «nec datur inde pudor».
— *ssisa* (de l'or sobre el paper, *87*, 292): «lucrum».
— *no fór·al món hull ab gota serena* (*92*, 38): «Non oculus mundo forte serenus erit».
— *y entre nós és depart* (*95*, 44): «partem et servat ubique suam».
— *perquè·ls han ops y en part alguna·ls dupten* (*104*, 52): «Hos quoniam metuunt, parte alia et dubitant».
— *e simples fan lurs fets abominables* (en el sentit de: 'i treuen importància a llurs crims', *104*, 184): «Et stulti efficiunt facta nefanda viri». Segons Mariner, doncs, «simples» = «stulti viri».
— *lo cobejós* (*104*, 261): «iactator».
— *cobeje* (*104*, 271): «pellat».
— *sens nombre* (*106*, 65): «sine nomine».
— *restant en carn* (és a dir, sense transcendir a l'esperit, *106*, 379): «ut qui nudus adest».

— *si no·s veu tost, trau cab a les vegades* (*113*, 248): «si non se totam, monstrat at ipsa caput».
— *en aver por no vénen* (= 'no incorren en temença', *112*, 249): «pavidi qui denique tardant».
— *Déu e lo món ensemps no·s poden colre* (*112*, 369): «Et Deus et mundus pariter nos claudere possunt». Mariner ha llegit, doncs, «nos poden cloure».
— *rembre* ('redimir', *105*, 55): «temnere».

C) LA TRADUCCIO COM A AUXILIAR DE LA INTERPRETACIO TEXTUAL

No ens sembla pas necessari d'aportar més demostracions que la traducció llatina, adés per mala comprensió de Mariner, adés per lliçons incorrectes del ms. *C*, és sovint infidel, i potser la més infidel de les traduccions dels segles XVI i XVII. El treball de Mariner, però, tampoc no ha estat estèril per a la interpretació textual. La traducció llatina ens pot ésser útil sobretot quan la crítica haurà aprofitat el ms. *C* i haurà establert si el copista havia emprat exclusivament l'edició *c* o si, com alguns indicis semblen insinuar, havia tingut també altres fonts. De moment considerem interessants aquests passatges:

— *69*, 1/4. En aquesta estrofa la puntuació de les dues edicions modernes discrepa de la traducció castellana de Montemayor, versió que ens sembla ací digna d'ésser tinguda en compte.

Segons OBRES i POESIES, el tercer vers clou el primer període de l'estrofa. Lliçó de POESIES:

> Clar és e molt a tots los amadors,
> y a tots aquells que de mi han sabut.
> que mon semblant no és huy conegut.
> D'haver sentit Amor e ses dolors
> no·m fa mester testimonis haver,

ne blan parlar ab persuasions,
ne falagar orelles ab rahons:
favor ha gran paraula dient ver.

Montemayor (p. 24/25 de l'esmentada edició de Carreres de Calatayud) parteix l'estrofa en dues meitats simètriques, tot capgirant els vv. 3/4 (inversió no documentada a la tradició):

Mvy claro esta, y mas entre amadores,
y de otros que de mi hauran sabido,
que en el sentir Amor y sus dolores
ninguno como yo jamas se vido:
no he menester testigos ni fauores,
ni hauello con palabras persuadido,
ni aun halagar orejas se pretende,
que luego la verdad se vee y entiende.

La puntuació de Mariner havia de coincidir gairebé fatalment amb la de Montemayor, perquè l'estructura del dístic demana sempre pauses al segon i al quart vers de cada estrofa, hi siguin o no en català. El consens de Mariner amb Montemayor no tindria, doncs, cap validesa, si no fós perquè el traductor llatí no solament ha posat el punt a la fi del segon dístic, com era d'esperar, ans també s'ha permès de fer una excepció a les seves normes mètriques, en vincular per subordinació els dos primers dístics:

Saepe patet cunctis qui norunt Cypridis artes,
Atque his, qui tandem nostra pericla sciunt,
Esse mihi haud similem, fuerit nec tempore quovis,
Qui Veneris nati senserit ignis onus.

(p. 547; hem rectificat l'errada «patent» del primer vers i substituït per una coma el punt incorrecte del final del primer dístic). Mariner, doncs, havia d'estar convençut de

la necessitat d'aquesta puntuació. Tenim així un altre motiu per a rebutjar l'asimetria de l'estrofa.
— La poc reverent comparança de la segona estrofa de *5*, que ha estat suprimida per Romaní i Montemayor, es troba traduïda a Mariner amb força exactitud (pp. 560-561). Mal comprès és només el v. 16, on el poeta ens diu que «lo Setan»

sabé·l mester que paradís procura.

Però a la traducció de Mariner (p. 561)

Novit opus cunctis quod polus ipse parat

no ens interessa ara l'errada del nominatiu «polus», sinó l'encert de la traducció de «mester» per «opus», contra la desafortunada traducció de Pagès (COMMENT., p. 8), que interpreta «mester» com a «mystère»: «allusion au mystère de l'Incarnation».
— Al v. 24 del mateix poema,

será ben cert lo tart apercebut

la traducció de *tart* per l'adverbi «sero» (p. 561) ens demostra que Mariner havia comprès el sentit, que Pagès no ha sabut veure: «Ce sera sûrement le sot qui sera l'intelligent», diu a COMMENT., p. 8.
— El vers *73, 5*:

Mos fets d'amor ab los romans acorden

és també interpretat falsament a COMMENT, p. 86, com a «allusion aux romans de chevalerie». Mariner, en canvi, l'ha traduït com calia (p. 564):

Iam cum Romanis mea gesta Cupidinis astant.

— A *90*, 37, Mariner ha traduït de la variant *G*[1]*HKbcde*, acceptada per OBRES, II, p. 60:

e nostr' amar, per son mal cor o cap...

Però la traducció llatina (p. 638):

Noster amor vel corde suo, cerviceque summa...

no comet el greu error d'interpretació de COMMENT., p. 97: «*Amar* = *arma*. Licence poétique, sorte d'anagramme», inadmissible.
— Els vv. 37/40 del poema *8*, puntuats malament en la lliçó d'OBRES:

Perque d'Amor yo mal ja no diria?
Qu'en ell no es de ben fer lo poder?
Car fermetat de dona ·y es mester,
e, si la vés, per Déu l'adoraria.

Són correctament llegits a POESIES:

Per què d'Amor yo mal ja no diria,
qu·en ell no és de ben fer lo poder,
car fermetat de dona y és mester,
e si la ves, per Déu l'adoraria.

Mariner ha traduït fidelment, fins i tot allà on Romaní havia hagut de retocar (v. 40, variant *a*: «per miracle ho tendria»). Segons el costum del traductor llatí, manca el lligam gramatical entre els dístics. Però el sentit és recte (p. 665):

Atque ideo Veneris referam nihil undique turpe,
Hic bona namque illi vis quoque nulla subest.
Firmus amor si fortè ornat quamcunque puellam,
Hanc dicam planè si video, esse Deum.

— En la lliçó de POESIES, el passatge *47*, 31/32 diu:

> mas vostre seny deuri·aver ferea
> de fer tals fets, e gens n'an ja sospita.

COMMENT., p. 64, dóna una interpretació tan embolicada com incorrecta del v. 32: «Et elle (votre intelligence, *seny*) n'en a déjà point aucun supçon». POESIES, III, p. 12, considera també erradament que *gens* és adverbi, i interpreta *n'an* com a impersonal. Montemayor (ed. Carreres, p. 174) dóna el sentit recte:

> pues ya las gentes piensan de vos esso.

El mateix ús de *gens* es troba a Ausiàs March *68*, 18; *92*, 81 i 83; *104*, 281; i *128*, 305.

Mariner ha entès bé, com Montemayor, el sentit de *gens* a *47*, 32:

> Ex quo suspicio, est gentibus una simul (p. 666)

— La puntuació d'OBRES, molt sovint indici de la mala comprensió d'Ausiàs March per A. Pagès, és també errada a *75*, 73/76:

> Aquelles gents ab la pensa molt vana
> que, ab rahó jamés en pau ne brega,
> per llur cor flach de vergonya fan plega,
> qui·lls met un fre, donant-los vida sana?

POESIES ha rectificat de manera convincent aquest passatge:

> Aquelles gents ab la pensa molt vana
> que ab rahó jamés han pau ne brega,
> per llur cor flach, de vegonya fan plega,
> qui·lls met un fre donant-los vida sana;

Mariner ha traduït amb precisió (p. 675):

> Illi qui vano torpescunt pectore semper,
> Queis ratio litis vim neque pacis habet,
> Ob languens pectus ducunt sub corde ruborem,
> Qui fraenum est illis, quo sibi vita manet.

(Hem posat coma en lloc de punt després del *habet*). — Mariner és l'únic traductor que ens dóna el poema *72*, que tant d'enrenou va portar als comentaristes d'ençà que A. Pagès va tenir l'acudit de considerar-lo un cant de lloança a Jesucrist.[6] Jordi Rubió (*Sobre la cultura en la Corona de Aragón en la primera mitad del s. XV*, pág. 10, en «Congreso de Historia de la Corona de Aragón», Ponencias, Palma de Mallorca 1955) va demostrar que aquest poema és un elogi d'Alfons el Magnànim, i P. Bohigas va admetre aquesta explicació definitiva (POESIES, vol. V, pp. 232-233). Sobre aquest tema segurament no hauria rajat tanta tinta si A. Pagès havia tingut present la traducció que dóna Mariner del v. 10:

> car d'egualtat ab ell negú pareja

Mariner (p. 705):

> Illi nam similis vix stat in orbe comes

L'adverbi «vix», que no és a l'original, ens demostra que Mariner no havia pas pensat en un elogi de Jesucrist! — Al poema *117*, 1/4 (text de POESIES):

> Lo cinquèn peu del moltó ab gran cura
> yo he cercat — e no·n té sinó quatre! —,
> volent honest en amor deshonesta
> e lealtat en cor de falsa fembra...

6 COMMENT., p. 85.

OBRES proposa la lliçó no documentada (v. 3):

volenç' honest' en amor desonesta

amb la justificació: «*Volença*, 'volonté', au lieu de *volent*, que donnent mss et anc. éditions, et qui n'a pas de sens» (COMMENT, p. 141). Cal rebutjar aquesta poc afortunada lliçó, que compromet el sentit del vers i li roba la cesura. Mariner s'ha permès la llicència de no cercar el cinquè peu del moltó, sinó el nus del jonc, però ha trobat el sentit del v. 3 que A. Pagès no va entendre:

In junco nodum quaesivi sedulus ipse,
Et non in scirpo denique nodus adest.
Nam Venere in turpi quaesivi gaudia justa,
In vano et certam nunc quoque corde fidem. (p. 710)

El traductor llatí ha interpretat, doncs, rectament el mot «honest» com a neutre.

— Al mateix poema *117*, 213/214 llegim amb POESIES:

Axí d'Amor ses penses me deliten
per l'àbit pres que natural repute.

OBRES no ha recollit aquesta lliçó òbvia, i ens proposa: «que Natura·l repute», amb un inútil esforç d'interpretació («Que la nature l'apprécie parce qu'il est devenu une habitude», COMMENT., p. 143). Mariner dóna una bona traducció (p. 716):

Sic et amoris opus me oblectat pectore toto,
Sumpto habitu quoniam consitus ipse mihi est.

— La lliçó unànime de mss i edicions antigues és, a *115*, 23:

e jamés d'ell me'n planch altra penyora

OBRES recull també aquesta lliçó. POESIES, en canvi, proposa l'esmena «plach» per «plánch». Considerem necessària aquesta rectificació. POESIES, V, p. 59, addueix la traducció correcta de Mariner, p. 722:

Ejus non aliud placuit mihi sumere pignus.

— Al tercer Cant de Mort, *94*, 87/88 cal llegir amb POESIES:

grans amadors per llur aymia morta
són mi semblants en part, al tot no basten.

Inexplicable és la puntuació proposada por OBRES: «son mi semblants: en part al tot no basten». Mariner ha traduït correctament (p. 783):

Magni et amatores defuncto denique amore,
Sunt mihi jam similes non siquidem penitus.

— El passatge *97*, 17/20 (sisè Cant de Mort) és transcrit per POESIES (d'acord amb OBRES):

Enquer està que vida no finí,
com prop la mort yo la viu acostar,
dient plorant: — No vullau mi lexar,
hajau dolor de la dolor de mi! —

Sabem per COMMENT., p. 103, que hi ha mss i édicions que llegeixen el v. 17: *En què restà que...* Malauradament l'aparat d'OBRES ha omès, de segur inadvertidament, totes les variants d'aquest vers. L'aparat de POESIES, molt incomplet, dóna sols les variants *F: En què restà*, i *A: q. en t. e.* (abreviació molt dràstica, potser per: «que en terr·està»?). Tenint present el context del poema i el fet que Ausiàs March mai no empra l'adverbi *enquer*

(llegim *encara* a *112*, 207; *116*, 28; i *127*, 421), ens inclinem per la lliçó «en què restà que...» en un context interrogatiu. Aquest és el sentit que ha vist Mariner, i ens sembla digne d'ésser tingut present:

> Quid tandem effecit cur non mihi vita periret,
> In mortem ut propius censui abire citam?

(No acceptem, però, la interpretació falsa del pentàmetre.)

— Ben traduït a Mariner és *104*, 221/222 (text de POESIES):

> e los coharts lur grau d'honor no perden,
> per bé que·l nom en los pits d'hom romanga.

Mariner, p. 800:

> Et timidi, decoris nunquam fastigia perdunt,
> Vel nomen toto pectore permaneat.

OBRES puntua malament, i refereix el vers 222 als versos següents.

— Molt convincent és també la traducció de *104*, 247, vers que va suscitar l'aparició d'un enfilall d'articles de Pagès i Miquel i Planas (veg. POESIES, IV, 118/119):

> no contraffà la taula de Peruça

Mariner (p. 800):

> Non imitatut enim seriem, ritumque probatum...

— El començ del poema *106* és llegit a OBRES:

> Lo tot es poch ço per que treballam,
> puix, conseguint, lo voler fart no es
> En lo volgut lo defalt no es pres,
> mas l'apetit com en tal part gitam.

El vers 4 és un anacolut, el sentit del qual és «mes en (la manera) com gitem l'apetit vers tal part». POESIES no ho entén així, i interpreta el vers com una oració interrogativa:

mas l'apetit, ¿com en tal part gitam?

La interrogació ens sembla poc lògica: si no hi ha defecte o *defalt* en *lo volgut*, no cal demanar per què *lo volgut* esdevé objecte de l'apetit nostre. Per això acceptem la traducció de Mariner (citada per POESIES!):

In re exoptada defectus nullus habetur,
Inque illam votum flectimus inde nimis (p. 802)

— El passatge *106*, 341/342 diu, en la lliçó de POESIES (sense variants de sentit):

Molt hom avar lo llogre té per mal,
e vol robar en places e camins.

COMMENT., p. 127, interpreta *té per mal* com a «obtient... par de méchants moyens». POESIES, IV, p. 160, no rectifica la traducció errada de 'tenir' per 'obtenir' i es limita a aclarir: *per mal*, 'per mals procediments'. El veritable sentit de 'tenir per' ('considerar com a') es troba ja a la traducció castellana de Romaní:

Que muchos tienen el logro por gran mal
(ed. M. de Riquer, p. 64)

Mariner dóna també una interpretació correcta (p. 813):

Semper avarus enim lucrum condemnat iniquum.

— *113*, 235/236. Aquest passatge és d'interès per a la semàntica del verb «remijar» emprat com a reflexiu:

En los primers la pensa·s delitada,
no sens dolor, car despit se remija